

Layihənin istiqaməti:

"İctimai və dövlət maraqlarının müdafiəsi"

(əvvəlki 28 may tarixli sayımızda)

1884-cü il aprelin 17-də İrəvan və Yelizavetpol quberniyalarının Xalq məktəbləri direktoru B.İ.Boqaçov Yelizavetpol şəhərindən Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının direktoru Dmitriy Dmitriyeviç Semyonova göndərdiyi məktubda onun rəhbərlik etdiyi direksiyanın ibtidai məktəblərində müəllimlik edən Seminariyanın məzunları haqqında məlumat təqdim etmişdir.

O, həmin məktubda seminariyanın məzunları - Mirzə Əli Xəlilovun 26 iyun 1881-ci ildən etibarən Naxçıvan şəhər məktəbində; Qasım Cəfər oğlu Qasimovun 1 sentyabr 1882-ci ildən Ordubad məktəbində; Ələsgər Molla Süleyman oğlu Süleymanovun 1 avqust 1882-ci ildən etibarən İrəvan quberniyasının iki sinifli Yengicə məktəbində; Həşim bəy Nərimanbəyovun 1 sentyabr 1882-ci ildən Yelizavetpol quberniyasında 2-sinifli Dağkəsəmən kənd məktəbində; Ələsgər Şeyx Həsənovun 1 iyul 1883-cü ildən İrəvan quberniyasında Böyük-Vedi kənd məktəbində; Abdul Rəşid bəy Əfəndiyevin 1 sentyabr 1882-ci ildən Yelizavetpol quberniyasında Qutqaşen kənd məktəbində; Məmməq Ağa Əfəndiyevin 1 iyul 1882-ci ildən Yelizavetpol quberniyasında, Ağdaş məktəbində; Alish bəy Tahirovun 1 iyul 1883-cü ildən etibarən Yelizavetpol quberniyasında Qarğabazar məktəbində; Mahmud bəy Mahmudbəyovun 1 iyul 1883-cü ildən Yelizavetpol quberniyasında Ağcabədi məktəbində; Muxtar Muradovun 1 iyul 1883-cü ildən Yelizavetpol quberniyasında Ağdaş məktəbində və başqa məzunların da pedaqoji fəaliyyətləri haqqında məlumat verirdi. Əlavə olaraq qeyd edirik ki, Seminariyanın nəzdindəki tatar (Azərbayca-R.S.) bölməsinin məzunu olmuş Səfərali bəy Vəlibəyov 1881-ci ildə seminariyanı bitirdikdən sonra ders demək üçün Seminariyada saxlanılmış və o, Seminariyanın tatar bölməsindəki ibtidai məktəbdə 1881-1888-ci ilədək olan müddətdə müəllim işləmişdir.

Qeyd edirik ki, Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasının tatar (Azərbayca-R.S.) bölməsinin Azərbaycana verdiyi kadrları çar Rusiyası dövründə heç bir məktəb verməmişdir. Seminariyanın Azərbaycan bölməsinin mövcud olduğu 39 il müddətində Azərbaycan məktəbi üçün 250-ə yaxın müəllim - Rəşid bəy Əfəndiyev, Firidun bəy Köçərli, Üzeyir Hacıbəyov, Cəlil Məmmədquluzadə, Nəriman Nərimanov, Müslüm Maqomayev, Süleyman Sani Axundov, Hacıbala Süleymanov, Osman Əfəndiyev, Fərhad Ağazadə, Nurməmməd Şahsuvarov, Müseyib İlyasov, İsfəndiyar Vəkilov, Şıxlinskilər və onlarla başqa tanınmış müəllim və ziyalılar hazırlamışdır ki, onlar da öz növbəsində Azərbaycanda Milli maarifçilik hərəkatının inkişafında müstəsna rol oynamışdılar. ZMS Azərbaycan bölməsinin məzunu Firidun bəy Köçərli qeyd edirdi: "Seminariya məzunlarının bəziləri dərsliklər tərtib etməklə, başqaları rus ədəbiyyatından tərcümələr etməklə məşğul olur, bəziləri də povest və romanlarla öz gücünü sınayırlar, bir hissəsi də özlərini tamamilə dramatik ədəbiyyata həsr edirlər." Onların böyük əksəriyyəti müəllimlik

Azərbaycanın görkəmli ziyalısı Firidun bəy Köçərli

Maarifçi-pedaqoq, tənqidçi, ədəbiyyatşünas, yazıçı-publisist, ictimai xadim Firidun bəy Əhməd ağa oğlu Köçərlinin 150 illik yubileyinə həsr edilir

peşasına yiyələnərək ömrlərini xalqın maariflənməsi və təhsili, xalq kütlələri arasında elm və maarifin yayılması, savadsızlığın aradan qaldırılması işinə həsr etmiş və bu sahədə olduqca əhəmiyyətli işlər görmüşdür.

F.Köçərli Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasının tatar (Azərbayca-R.S.) bölməsinin 1885-ci ildə bitirmişdir. O, Seminariyanı bitirdikdən sonra İrəvan gimnaziyasına müəllim təyin edilərək Azərbaycan dili və şəriyyət fənlərindən dərs demişdir. Yeri gəlmişkən qeyd edirik ki, xalqımızın tarixən qədim torpaqlarından olan və orada yaşamış əhəlinin böyük əksəriyyətini müsəlmanlar - azəri türkləri təşkil etdiyi İrəvan mahalında 1881-ci ildə üç mühüm hadisə baş vermişdir. İrəvan seminariyası, İrəvan qimnaziyası və yeni tipli Uluhanlı məktəbi açılmışdır. Həmin tədris ocaqlarında əsasən ZMS tatar (Azərbayca-R.S.) bölməsinin məzunları pedaqoji fəaliyyətə məşğul olurdular. Tanınmış maarifçi Cəlil Məmmədquluzadə müəllimlik fəaliyyətinə Uluhanlı məktəbində başlamışdır. İrəvan seminariyası və qimnaziyasında tədrisin rus dilində aparılmasına baxmayaraq, həmin tədris ocaqlarının ştat cədvəlində müsəlman dini üzrə şəriət dərsləri və Azərbaycan dili fənlərinin tədrisi əsasən İrəvan qimnaziyasında başlanmışdır. Qafqazın ayrı-ayrı yerlərində, o cümlədən Kubanda və Kutaisi quberniyasında açılmış seminariyalardan fərqli olaraq, İrəvan müəllimlər seminariyasında Azərbaycan dili və müsəlman dini üzrə şəriətin tədrisi əsasən İrəvan qimnaziyasında başlanmışdır. F.Köçərli İrəvan qimnaziyasında 1885-ci ildən deyil, 1886-cı ildən etibarən 11 il müddətində (1886-1896-cı illərdə) müsəlman dini üzrə şəriət müəllimi və Azərbaycan dili müəllimi kimi pedaqoji fəaliyyət göstərmişdir. "Кавказский Календарь"-da dərc olunan məlumatlara görə 1885-ci ildə İrəvan gimnaziyasında müsəlman dini üzrə şəriət və Azərbaycan dili fənlərini Mirzə Eixanov tədris etmişdir. Firidun bəy Köçərli İrəvan qimnaziyasında pedaqoji fəaliyyətə 1886-cı ildən etibarən başlamışdır. 1895-ci ildən "Кавказский Календарь"-da qeyd olunan növbəti məlumatlara görə Firidun bəy Köçərli 1895-ci ildə İrəvan gimnaziyasında yalnız müsəlman dini üzrə şəriət,

Köçərlinin uzun illər boyu topladığı materiallara qiymət verərək qeyd edirdi: "...Burada nələr var idi! Molla Nəsrəddin, Sabir, Səhət, İsmayıl bəy Qaspirinski, Ömər Faiq, Əli Mərdan bəy Topçubaşov, Salman Mumtaz və daha kimin yüzrlər məktubu...Firidun bəyin arxivi XX əsr ictimai həyatımızın güzgüsüdür, bu dövrdə yaşayan bir nəfər də ictimai və mədəni xadim yoxdur ki, burada onun izi olmasın...Hələ XVII-XIX və daha qədim əsrlərə aid materiallar öz yerində. Burada Vaqif haqqında Mirzə Fətəli Axundovun əlyazması da var idi...Biz gəcə saat birə qədər oturuq. Bu bir neçə saatın içərisində mən sandıqdakı materialın ancaq azacıq bir hissəsini gözəndən keçirə bildim."

Firidun bəy Köçərlinin Azərbaycanca və rusca yazıb nəşr etdirdiyi məqalələr, kitablar bu gün də əhəmiyyətini itirməmiş, cəmiyyətimizdə maraqla oxunur, tədqiq edilir və yüksək qiymətləndirilir. Qeyd edirik ki, Firidun bəyin vaxtsız ölümündən sonra Azərbaycan 1925-1926-cı illərdə onun dövrü iri cilddən ibarət olan və bu gün də öz əhəmiyyətini itirməyən materiallarını çap etmişdir.

Firidun bəy Köçərli pedaqoji fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq rus dilindən tərcümələr etmişdir. O, Puşkin, Lermontov və Koltsovdan bir sıra kiçik şerlort tərcümə edərək dərs kitablarına daxil etmişdir. Onun A.S.Puşkinin "Torçu və balıq", M.Y. Lermontovun "Üç xurma ağacı", A.V.Koltsovun "A kişi niyə yatıbzan?! kimi şerlərini tərcümə edərək şagirdlərin diqqətinə çatdırması uşaqların rus ədəbiyyatı klassiklərinin yaradıcılığı ilə tanış olması istiqamətində onun tərəfindən atılmış əhəmiyyətli bir addım kimi qiymətləndirmək mümkündür. Qeyd edirik ki, Firidun bəy Köçərlinin yaradıcılığında əsas yer "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" əsəri tutur. Firidun bəy Köçərlinin xalqımız qarşısında ən böyük xidmətlərindən biri də ZMS Azərbaycan bölməsinin Gürcüstanın Qori şəhərindən Azərbaycanın Qazax şəhərinə köçürməsi, onun müstəqil seminariyaya çevrilməsi və fəaliyyətinin davam etdirilməsində bilavasitə yaxından iştirak etməsi olmuşdur. Firidun bəy Köçərli dövrün siyasi-demokratik hərəkatında da yaxından iştirak etmiş, 1918-ci il fevralın 14-dən mayın 27-dək Zaqafqaziya Seyminin müsəlman fraksiyasının, fasilələrlə 1918-ci il mayın 27-dən dekabrın 7-dək olan müddətində Azərbaycan Milli Şurasının üzvü olmuşdur. Zaqafqaziya Seyminin müsəlman fraksiyasının 1918-ci il martın 16-da keçirilmiş ilk müstəqil iclasında "Müsavat" partiyası və demokratik bitərəflər qrupundan Firidun bəy Köçərli Seymin kitabxana komissiyasına seçilmişdir

(ardı var)

Rafiq Səfərov
Azərbaycan Respublikasının Milli
Arxiv İdarəsinin baş məsləhətçisi

Azərbaycan dili fənlərini deyil, həmçinin hünər xəttdə tədris etmiş, ələcadə gimnaziyasının pansionunda tərbiyəçinin köməkçisi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Yeri gəlmişkən qeyd edirik ki, Firidun bəy Köçərli İrəvan gimnaziyasında işlədiyi vaxtlarda tədris olunan "Azərbaycan dili" fənlərinin programını da işləyib hazırlamışdır. Həmin proqramın tam mətni çəğdəş Azərbaycan pedaqoji elminin sarvını, akademik Hüseyn Əhmədov tərəfindən keçən əsrin 70-ci illərində İrəvan Dövlət Arxivində araşdırmalar apararkən aşkar edilmiş və proqramın mətni rus dilində olduğu kimi 2009-cu ildə pedaqoji jurnalda dərc edilmişdir.

Firidun bəy Köçərli 1897-ci ildən etibarən isə artıq məzunu olduğu Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan bölməsində müsəlman dini üzrə şəriət müəllimi kimi pedaqoji fəaliyyətə başlamışdır. Onun Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə aid ilk əsərlərindən biri rusca yazılmış və 1903-cü ildə Tiflisdə dərc olunmuş 54 səhifəli "Literatura Aderbeydjanskix tatar" ("Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı") kitabıdır. Həmin əsər hazırda M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada qayğı ilə qorunub saxlanılır. F.Köçərli 1911-ci ildə "Mirzə Fətəli Axundov", 1912-ci ildə "Balalara hədiyyə" kitablarını nəşr etdirmişdir. Tanınmış ədəbiyyatşünas pedaqoq, ictimai xadim F. Köçərli həyatı boyu Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinə aid materiallar toplamış və həmin materialları tədqiq etmişdir. Xalqımızın digər ədəbiyyatşünas alimi, tənqidçi, yazıçı, tərcüməçi, Əməkdar elm xadimi - Əziz Şərif 1972-ci ildə "Ədəbiyyat və İncəsənət" qəzetində dərc etirdiyi "Firidun bəy Köçərli və onun arxivi" adlı məqaləsində Firidun bəy